

*Maurlidens första hus, byggt 1804
av nybyggaren Lars Olofsson.*

ALLMÄNNA ARTIKLAR

Maurliden – byn som försvann

Hans Erik Lundmark

Denna lokalhistoriska berättelse handlar om en nybyggarbygd i Västerbottens län inom Norsjö kommun. I den ensligt belägna byn Maurliden levde nybyggare under utomordentligt enkla förhållanden. Trots många mödor lyckades de skapa ett permanent boende redan 1804 och utvecklade sin hembygd till ett mycket väl fungerande naturhushåll. Deras förmåga att lyckas är beundransvärd!

2024-01-20

Maurliden ligger i norra Västerbottens inland, i Norsjö kommun, inte långt från Skellefteälven. Modifierad efter Google maps.

Vy från gårdsplanen i Maurliden.

Byn Maurliden, registrerad 1808, är belägen i Norra Västerbottens inland, i norra delen av Norsjö kommun. Boliden AB startade gruvdrift år 2000. Brytningen avslutades år 2020.

Nybyggarbygd

Den första bopplatsen bestod sannolikt av ett mycket enkelt skydd mot kyla och väta tills ett tillräckligt bra hus kunde byggas för att skapa ett permanent boende. Fisket i den närliggande Skellefteälven samt bär och frukter utgjorde viktig basföda.

De tidigast registrerade innevånarna i den blivande byn var Lars Olofsson, född 1772 och hans hustru Sara Andersdotter, född 1776. Lars var bördig från Skråm-

träsk. Han avled 1862, vid 90 års ålder. Sara kom från Varuträsk. Hon avled 1840. Paret gifte sig 1805 och fick tre döttrar och två söner.

Storstugan byggdes 1845. Den timrades ner 1912 och byggdes upp igen. Anledningen var att vända entrén mot väster och aftonsolen.

Befolkningsutveckling

Befolkningens utveckling under 1800-talet bestod i att släkterna Sundström och Lundgren fick allt flera ättlingar. Som mest, runt 1890, hade byn Maurliden 17 invånare. I folkräkningen 1890 är följande personer noterade:

Karl Jakob Sundström, född 1852 och hans hustru Sara Kristina Johansdotter, född 1859.

Deras barn:

Anna Eugenia, född 1879.

Eva Kristina, född 1881.

Karl Johan, född 1883.

Jenny Emerentia, född 1885.

Per Albin, född 1886.

Lydia Efrosyna, född 1888.

Per August Lundgren, född 1853, och hans hustru Brita Magdalena Andersdotter, född 1855.

Deras barn:

Anna Wiktorina, född 1886.

Per Anton född 1887.

Karl Johan, född 1889.

Marta Elemina Ledin född 1863.

Storstugan före rivning 2017. Placeringen av huset var noggrant vald för att få fin utsikt.

Trädgården intill huset.

Nikanor Johansson, född 1861 och hans hustru
Eva Matilda Persdotter född 1865.

Deras barn:

Johan Anshelm född 1889.

Hilma Evelina född 1891.

Erik Artur född 1893.

Viktor Manfred född 1896.

Karl Elis född 1898.

Nils Palmer född 1901.

Frans Hugo född 1907.

De krävande livsförutsättningarna präglade i hög grad de boende. Långa avstånd till handel och service krävde att naturhushållningen bibehölls ända till dess att de första bilarna införskaffades på 1950-talet.

Samhällsutvecklingen i landet under 1960-talet innebar stark nedskärning av verksamma jordbruk i landet. Förloppet var detsamma i Maurliden och medförde att den tidigare fasta befolkningen flyttade till närliggande byar med bättre utkomstmöjligheter och service. De sista verksamma invånarna flyttade från Maurliden år 1972.

Permanent boende

Öster om huset anlades kryddgården. Jordgubbslandet var stort och gav god skörd. I grönsakslandet odlades rovor, ärtskidor, rödbetor och kålrötter.

Gammal beprövad kunskap och erfarenhet vägledde i hanteringen av maten. Vid slakten av djuren lärde man sig att ta tillvara på i princip allt. Förutom kött använde man ben och benmärg, blod, inälvor och mjukdelar till att skapa olika sorters mat. Kött kunde torkas i köksspisens ugn.

Vid slakt av grisar fick man skinka, fläsk, grisfötter, revbensspjäll, pressylta samt kotletter. Köttet kunde förvaras som sälta i täckta tunnor. På detta sätt kunde

man behålla det under hela vintern och långt fram in på förestående sommar.

På senare tid kunde man konservera mat och frukter. Köttet stektes, förpackades i burkar och konserverades under högttryck i en konserveringskittel.

Ur kalvkött fick man kotletter. Av malet kött blev det pölsa. Dessutom var kalvtunga en läckerhet, liksom torkat fårkött.

Naturhushåll

Frukost

På morgonen åt man "bryta" på hembakat ljusugnsbröd och mjölk. Till detta serverades också morgongröt som ofta var gårdagens kalla gröt som stektes upp. För att stimulera smaken var det vanligt att blanda i smör, "smörbränne", samt en klick brun sirap och strösocker. Som pålägg på brödet fick man emellanåt uppkokt abborre från sjön, Maurlidenträsket. Ett hårt vispat ägg med socker i var den tidens yoghurt.

Lunch

Uppvärmade rester från middagen serverades till lunch. Salt sill var en läckerhet. Ett viktigt inslag efter lunchen var en kort vilostund på sofflocket eller golvmattan.

Middag

Till middag var stekt fläsk, palt och pannkaka delikatesser. I övrigt åt man rester från tidigare mål.

Kvällsmål

Kvällsmålet bestod av kornmjölsgröt, havregrynsgröt och någon gång risgrynsgröt, ett viktigt tillskott för att få energi till den tunga kommande, långa arbetsdagen.

Skafferiet

Mjölken från korna separerade man i egen separator. Smör kärnades för eget bruk. Emellanåt sålde man till Konsumbutikerna i Mensträsk i utbyte mot andra varor. Man tillverkade mjölkost. Långfil kylades i kallkällan nere vid sjön, 200 meter bort. Den utgjorde hushålllets kylskåp.

Vid kornas kalvning tog kossans råmjölk tillvara. Av denna gräddade man så kallad "kalvdans", en sorts pudding som serverades med kaffe och socker. En verklig läckerhet!

Skörd

Havre och korn fraktades till kvarnen. I retur fyllde man matboden med mjöl för den kommande vintern.

Potatiskällaren.

Allt matbröd bakades i bagarstugan, såväl mjukkaka som tunt ljusugnsbröd.

Fiske

Mängden abborre, så kallade "tusenbröder", var stor. Två metare kunde under en kväll komma hem med hinkarna fyllda med fiskar som blev god smörgåsmat när den väl var rensad och kokt. Sedermera blev nätfisket på inplanterad sik ett bra komplement.

Jakt

Under senare år gav jakt på hare och annat vilt ett viktigt inslag i födan. En icke oväsentlig inkomst var försäljning av ekorrskinn. Som delikatess kunde man njuta av ekorrsoffa. På hösten jagade man änder och gäss.

Förvaring

Potatiskällaren kunde bevara nyskördad potatis ända till nästa säsong. Dessutom förvarades där grönsaker från trädgårdslandet och andra matvaror som behövde kall förvaring som till exempel ägg, fältäta, sylt, mjölk och grädde.

Husdjur

Dagen började i regel vid femtiden på morgonen. Vintertid gällde det att snabbt få eld i spisen för värmens skull, därefter tillse hästen i stallet, mocka gödsel och ge den foder. Därpå var det dags för de andra djuren i ladugården, mjölka kor, utfodra dem samt ge grisar och höns sin dagliga mat. Från vårvintern kunde fodret tryta och en del hö började bli otjänligt till kossorna. Ett sätt att fräscha upp det skämda höet var att hälla i så kallad "melass" som bland annat innehöll socker.

Hushåll

Kläderna tvättades vintertid i vattenkokaren inne i ladugården. Man eldade i denna för att få varmt vatten. Sköljning av tvätten skedde nere i Maurliden-träsket där man hackade upp hål i isen. Sommarens tvätt skedde vid bryggan nere vid sjön, några stenkast från gården.

Hantverk

Vävning var ett viktigt inslag i hushållet. Kvinnorna spann tråd av fårullen och vävde mattor och tyger. Ullen skickades också till "stampning". I retur fick man vadmalstyg som man sydde kläder av. Minnesgoda läsare minns kanske de svarta styva "kaminrören". De ljusgrå byxorna med vida ben, som man sydde av vadmalstyg, var väldigt eleganta.

Sanitet/hygien

Husen saknade rinnande vatten, avlopp och toaletter. I den närliggande brunnen kunde man fylla hinkarna med gott vatten. Disk- och slaskvatten slängdes på särskilt avskilda ställen. Utedasset inbyggt i ladugården var hushållets toalett. Bada kunde man göra i sjön på sommaren. Resten av året värmdes man vatten i köket och tvättade sig "partiellt".

Kläder och skor

Fint och mjukt hö torkades och packades i skorna samt lindades kring foten. Man hade så kallade "skoslarvor" på fötterna. Det användes sommartid. Skohöet förvarades i "höstolen" som stod i köket. Man tillverkade själv sina sockar genom tovning av ull. Den fuktiga ullen gned man in med såpa och kunde "stampa" ihop den så att man formade sockar. De blev mycket varma och sköna.

Ull från fåren var viktig råvara. Av den klippta ullen

Grannens hus. Grannen var gravt handikappad. Hans hushållerska tjänade honom, kreatur och all gårdsskötsel i 30 år. När grannen avled 1961 ärvde hon hans gård.

tillverkades fällar och täcken samt sockar, vantar och kläder. Efter skrubbing och kardning kunde man tvinna tråd i spinnrocken. Det blev ett svart, vitt och grått garn. Man stickade sockar och vantar samt kunde väva tyger av garnet. Av yllevarp kunde man sy skjortor, kalsonger och gråblå halvyllleblusar. Ur vadmalstyg sydde man mörkare grå eller svarta vardagsbyxor samt ljusa eleganta herrbyxor. Detta tyg var ett mycket bra vattenfrånstötande material.

Skor med näbb, kängskor, användes mycket. Som prydnad knöt man ett färgglatt skoband kring skaftet. Skovaxet var outhärligt för att skorna skulle hålla sig vattentäta. Senare kunde man köpa bruna halvkängor med gummisko och läderskaft.

Mörker och ljus

Rödsprittlampor, i vilka man tände den indränkta veken och satte på ett glasrör, gav mysigt sken under mörka kvällar. Karbinlyktor användes under andra världskriget. De var besvärliga att handha. Man öppnade och tömde askan varje morgon. Lukten var tämligen stinkande.

Utkomst

Jord- och skogsbruk utgjorde den huvudsakliga försörjningen. Jordbrukets arealer gav små skördar. Det var möjligt att hålla tre till fem kor samt gris och häst. Gårdshästen var en viktig förutsättning för att kunna bärga skörden innan röt månaden kom. Några får och höns fanns också i ladugården. Skogsarbetet vintertid utgjorde komplement till det jordbruk som inte var bärkraftigt nog att ge tillräckliga inkomster för uppehållet. Det bestod mest av att hugga timmer och köra fram stockarna med häst till avläggningsplatserna.

Slätter och skörd

Handslätter med lie av gården, ängar och utängar. På utängarna användes stödkrage på lien för att fånga in det spröda gräset. Gödselspridare och radsåningsmaskin skaffade man år 1917, slättermaskin för häst 1937. Fantastiska innovationer!

Maskinerna krävde omfattande skötsel med rengöring och smörjning med lagerfett. Dessförinnan var dynggrepen enda redskap. Vid slättern på utängarna skar man till en speciell vidja, i vilken man kunde bära gräset till närmaste lada.

Myrslätter utängar

Sörmyrans skörd var utomordentligt viktig föda för kreaturen under vintersäsongen. Ett komplement till ordinarie slätter utgjorde myrslättern på utängar. Många gånger fortsatte dagens arbete in på natten.

Slätter med lie och skära.

Sörmyran. Skördetid.

Schvegan.

I myrmarkerna slog man allt hö för hand med lie eller skära. Ett viktigt verktyg utgjorde den så kallade "schvegan". Schvegan var en flätad snara av vide. Med den kunde man bära ihop höet till enkla hässjor.

Man bar höet till närliggande lada. Det hämtades sedan med häst och släde på vårkanten.

Skogsbruk

Arbetsdagen i skogen var tung och lång. På vintern krävdes mycket snöskottning och pulsande i den djupa snön. Några köldgränser fanns inte! Skogsarbetet vintertid utgjorde komplement till det jordbruk som inte var bärkraftigt nog att ge tillräckliga inkomster för uppehållet. Det bestod dels av timmerhuggning samt framkörning med häst till avläggningsplatserna inför flottningen i Skellefteälven.

En afton kom kusken hem i månskenet avsevärt försenad. Han berättade uppskakad att vittrorna hunnit ikapp honom i backen vid kolarkojan. De stoppade ekipaget och först när han hoppade av kälken och drog i grimman kunde han få loss hästen, en stor ardenner. Historien spreds ända till Nicknoret!

Skogsredskap

Timmersåg, yxa och barkspade var de enda verktygen i skogsarbetet. Snöspaden var viktig för att gräva undan snön och komma ner till roten på träden. Motorsågar började man använda på 1950-talet. De var i början tunga och otympliga men kom snart att revolutionera skogshuggandet. En duktig huggare kunde avverka 30 bitar per dag av grov skog med timmersåg. Med motorsåg kunde han avverka det tredubbla!

Transport av timmer skedde med hjälp av stöttingar till häst. Tidigt hade man bara en kälke att släpa timret på. Senare monterade man två kälkar efter varandra med en manke emellan. På detta sätt gick transporten lättare och man kunde lasta betydligt mer timmer.

Smedjan.

Det var viktigt att spola vatten på basvägarna för att transporten skulle gå lätt. Vattenlådan på ibland 2 kubiketers volym fylldes med vatten. Ibland avdelade man en särskild kusk för vattenkörning. Vid säsongens slut tjärade och linoljade man stöttingarna samt förvarade dem under tak till nästa säsong.

Smide

Smedjan byggdes för skötsel av skogsbruks- och jordbruksverktyg. Att välla ihop det glödande järnet var dåtidens svetsning. Vid kapning upphettade man järnet och slog av det med "stampen". Tack vare detta höll man körredskapen i skick.

Spånhyvel

I en liten bäck som ledde till Skellefteälven byggde man en vattendriven spånhyvel. Den övergavs så småningom när man kunde sätta eternit och sedermera plåt på hustaken.

Tjärdal och kolmila

Bönderna framställde både tjära och träkol. För den egentliga bränningen lejde man en kunnig brandmästare.

Fritid

Någon egentlig fritid existerade inte. Arbetet pågick från femtiden på morgonen till niotiden på kvällen, sex dagar i veckan. Enda lättnaden i arbetsbördan kunde infalla under söndagen om man hunnit med allt som var nödvändigt.

Vila

Söndagen ägnades gärna åt att vila på kökssoffan och lyssna på högmässa ifall batteriradion var hörbar tack vare laddade batterier. Söndagen skulle i övrigt vara fridsam utan inslag av nya arbetskrävande aktiviteter. Kropp och själ behövde vila.

Skolgång

På grund av avståndet till närmaste skola blev barnen inackorderade i den närliggande byn Mensträsk. Husförhör genomfördes ända in på 1950-talet.

Moderniserad omvärld

Modernisering av jordbruk och boende kunde inte ske i samma takt i Mårliden som i omkringliggande bygder på bland annat grund av att rinnande vatten och elström saknades.

Byns enskildhet medförde att yttre sociala kontakter med omvärlden inte utvecklades lika enkelt som i övriga samhället. Dessa förutsättningar präglade därför i hög grad de boende ända in på 1950-talet.

Efter skogsbranden 1978.

Branden

Under ett åskväder den 1 juni 1978 slogs transformatorn i byn ut. Glödande partiklar tände det torra gräset. Eftersom ingen människa fanns på plats tog sig branden under flera timmar innan den upptäcktes. Totalt brann elva hus ner till grunden. De tidigare vackra och ståtliga husen, logar och ladugårdar, blev under några timmar till kolnade ruiner. Elden utvecklades till en skogsbrand innan den kunde släckas av brandmanskapet. De materiella förlusterna blev mycket stora. mark.

Industriepok

Ända sedan 1930-talet bedrev Sveriges Geologiska Undersökning prospektering av malm i bygden. Under 1950- och 1960-talen utökades detta med omfattande djupa borrhningar. Malmfynden i Mårliden var mycket intressanta och välmeriterade geologer, bland annat Fritz Kautsky från Österrike och Hans Zarap från Estland engagerades.

*Den österrikiske geologen doktor Fritz Kautsky.
Foto ur Fritz Kautskys samling, Skellefteå museums fotoarkiv.*

Borrkärnor analyserades vid borrhärnearkivet i Malå, ett av världens största. Bild: Malå GeoScience AB.

Process

Sveriges Geologiska Undersökning tog beslut om gruvdrift i januari 2000. Boliden Mineral AB fick bearbetningskoncessionen i Mårliden Östra. Mineraliseringarna bestod av sulfidmalm med höga halter av koppar, zink, guld, silver och bly.

Natur i balans

Efter avslutad brytning återstod ett omfattande arbete med återställning av miljön. De hus som sedan många år stått tomma togs ner eller brändes under hösten 2022. En viktig del i arbetet blev att återställa gruvans miljöpåverkan till så ursprunglig natur som möjligt.

*Vy över dagbrottet i gruvans inledningsskede.
Bild: Boliden Mineral AB.*

Vy över pågående underjordsbrytning. Bild: Boliden Mineral AB.

Sörmyran. Skogbrynet växer in på odlingen.

Platsen för Maurlidens första permanenta hus från 1804. Det var under många år det äldsta i Norsjö kommun och blev 218 år gammalt.

Sörmyran. Rester efter dränering och täckdikning.

Sörmyran. Ladan rymde en stor del av årets behov av hö.

Havreåkern med konkurrens från naturen.

Gäddviken.

Fortsatt mycket hög aktivitet i naturen.

Den stora aspen, ett tillhåll för hackspett och fladdermöss.

Sammanfattning och reflektioner

Nybyggare i norra Norrlands inland var pionjärer som inte tvekade för de kärva levnadsförhållanden de tvingades lära sig att bemästra. Man måste i efterhand beundra dem för deras berömliga insatser trots svåra umbäranden. De första nybyggarna som bosatte sig i Maurliden utgör inget undantag från detta. Tvärtom fick de på många sätt utstå väl så hårda strapatser som andra. Ett antal vardagshinder försvårade vardagslivet för dem. Här saknades rinnande vatten och avlopp, elektrisk ström, vattentoaletter, kommunikationer, handelsbod med mera.

Trots detta är det många besökare som vittnat om den glädje och gästfrihet som man alltid möttes av när man kom dit. Här fick man värme, omtanke, mat och vila. Här var man alltid välkommen.

Det som skilde livsmiljön i Maurliden från andra nybyggarbygder var att utvecklingen gick långsammare här än i andra bygder, på grund av avståndet till när-liggande byar, brist på tillgång till förnödenheter och låg materiell standard. Man kan säga att de som bodde här under 1950-talet i många hänseenden hade lik-nande livsförutsättningar som deras förfäder haft 20 år tidigare. Glimten i ögat, och det vänliga leendet, vitt-nade dock om en otrolig livsglädje i det enkla sättet att leva. Den förmågan skulle vi alla ha! Idyller och livs-glädje skapas även i det materiellt enkla.

Källor

Tryckta

Lundmark, Hans Erik. *Kulturarv – Maurliden*. Eget förlag. Skellefteå 2024.

Mensträsk byaförening. *Mensträsk och närliggande byar - byabok om Mensträsk och närliggande byar, Brännudden, Finnberg, Finnliden, Långnäs, Maurliden, Mauricele, Nicknoret, Petersburg, Rensund, Rörås, Södra Mensträsk*. Mensträsk 1997.

Otryckta

Demografiska databasen, Umeå universitet.

Intervjuer med personer som växt upp och levt många år i bygden.

Författarens egna barndomsminnen.

Samtliga foton, där ej annat anges, är tagna av artikelförfattaren.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL